

AI ili aj? Umjetna inteligencija i digitalna pismenost kroz nijanse dobrih i loših strana

Jelena Kalinić, MA

U Sarajevu je sredinom 2024. godine na Konferenciji GlobalFact11 bila i Nobelovka Maria Ressa, filipinsko-američka novinarka i izvršna direktorica digitalne medijske kuće Rappler. Poznata je po svom radu u oblasti novinarstva i borbi za slobodu medija. Ressa

je suosnivačica Rapplera, online novinske platforme koja se bavi istraživačkim novinarstvom i pokrivanjem političkih i društvenih pitanja na Filipinima. Začudujuće, njena posjeta nije imala mnogo odjeka u bosanskohercegovačkim medijima, a s obzirom na to da kritikuje i tehnološke kompanije, čudno je i odsustvo svih onih aktera koji se bave digitalnom pismenošću i tehnologijom.

Maria Ressa je dobila Nobelovu nagradu za mir 2021. godine, zajedno s ruskim novinarom Dmitrijem Muratovim. Nobelov komitet ih je nagradio za njihove napore da sačuvaju slobodu izražavanja, što je preduslov za demokratiju i trajan mir. Ressa je prepoznata zbog svoje hrabre borbe protiv zloupotrebe moći, nasilja i rastućeg autoritarizma na Filipinima, što je uključivalo i kritičko izvještavanje o radu predsjednika Rodriga Duterteja i njegovoj kontroverznoj kampanji protiv droge.

Zašto je Maria Ressa bitna u kontekstu digitalne pismenosti? Njena borba protiv dezinformacija, usko je povezana s zloupotrebom tehnologija i platformi društvenih mreža.

„Nagrađeni su oni koji lažu“, kazala je Ressa. „Ignorancija i arogancija su gorivo dezinformacija. Potrebno je obrazovanje, obrazovanje mladih o tome šta je novinarstvo, a šta nije, o činjenicama, obrazovanje o svijetu“, kazala je Ressa.

U Sarajevu je sredinom 2024. godine na Konferenciji GlobalFact11 bila i Nobelovka Maria Ressa, filipinsko-američka novinarka i izvršna direktorica digitalne medijske kuće Rappler. Poznata je po svom radu u oblasti novinarstva i borbi za slobodu medija. Ressa je suosnivačica Rapplera, online novinske platforme koja se bavi istraživačkim novinarstvom i pokrivanjem političkih i društvenih pitanja na Filipinima. Začudujuće, njena posjeta nije imala mnogo odjeka u bosanskohercegovačkim medijima, a s obzirom na to da kritikuje i tehnološke kompanije, čudno je i odsustvo svih onih aktera koji se bave digitalnom pismenošću i tehnologijom.

Maria Ressa je dobila Nobelovu nagradu za mir 2021. godine, zajedno s ruskim novinarom Dmitrijem Muratovim. Nobelov komitet ih je nagradio za njihove napore da sačuvaju slobodu izražavanja, što je preduslov za demokratiju i trajan mir. Ressa je prepoznata zbog svoje hrabre borbe protiv zloupotrebe moći, nasilja i rastućeg autoritarizma na Filipinima, što je uključivalo i kritičko izvještavanje o radu predsjednika Rodriga Duterteja i njegovoj kontroverznoj kampanji protiv droge. Zašto je Maria Ressa bitna u kontekstu digitalne pismenosti? Njena borba protiv dezinformacija, usko je povezana s zloupotrebom tehnologija i platformi društvenih mreža.

„Nagrađeni su oni koji lažu“, kazala je Ressa. „Ignorancija i arogancija su gorivo dezinformacija. Potrebno je obrazovanje, obrazovanje mladih o tome šta je novinarstvo, a šta nije, o činjenicama, obrazovanje o svijetu“, kazala je Ressa.

Cory Doctorow, tehnološki bloger i pisac, skovao je izraz enshittification (op. a enšitifikacija) interneta, kao bi opisao proces degradacije sadržaja na internetu i društvenim mrežama. Enšitifikacija je opis procesa u kojem trolovi, različiti ekstremisti, šarlatani, prodavci magle preuzimaju internet, platformu koja je stvorena za obrazovanje, a sada služi za stvaranje straha, panike, vrijeđanje, ugrožavanje sigurnosti i dostojanstva, za prodaju, za širenje dezinformacija.

U januaru 2024. 57,1% interneta je bio sadržaj niske kvalitete. Dakle, ako vas laži ne izguraju iz ekosistema javnih informacija, ako vas mržnja ne izgura iz ekosistema javnih informacija, enšitifikacija hoće.

Besmislen, mrzilački sadržaj i sadržaj preiran pomoću alata umjetne inteligencije koji zatupljuje i odvlači pažnju sa dubljih problema, sa rafiniranih oblika ljudskog djelovanja. I da se razumijemo – kroz čovječanstvo je uvijek bilo tako, samo se s generativnom umjetnom inteligencijom dešava više i brže.

Ovdje treba naročitu pažnju skrenuti na nešto što se zove duboki fejkovi (deepfakes) slike i videi koji nastaju putem tehnologije umjetne inteligencije a odnose se na vizuelne sadržaje.

Koristeći sofisticiranu umjetnu inteligenciju i algoritme mašinskog učenja, deepfakeovi mogu stvoriti vrlo realističan

i često nerazlučiv krivotvoreni sadržaj. Ovi alati mogu neprimjetno mijenjati lica, oponašati glasove i izmišljati radnje u videozapisima, čineći ih zapanjujuće autentičnima. Sam pojam 'deepfake' nastao je kombinacijom 'deep learning' (duboko učenje) i 'fake' (lažan), naglašavajući ulogu dubokih neuronskih mreža u njihovom stvaranju.

Zašto su tako opasni? Oni, naime, nisu bezazlena zabava. Mogu se koristiti za diskreditaciju neke osobe, falsificiranje izjave i vrlo opasnu osvetničku pornografiju. Naročito su opasni kao sredstvo diskreditacije žena, pogotovo javnih ličnosti, političarki.

Istraživanja UCL-a i Univerziteta Kent pokazala su da popularne društvene mreže značajno povećavaju izloženost mizoginom sadržaju putem svojih algoritama za preporuke. U kontrolisanoj studiji, istraživači su otkrili da se nakon samo pet dana sadržaj koji promovira mizogine ideje putem gejmfikacije mizoginije naglo povećao, sa 13% na 56% preporučenih video-snimaka za određene korisničke profile.

Problem je što oko prosječnog korisnika interneta nije naviklo na ove sadržaje i mozak je prosto ulijenjen da ih provjerava te stoga ljudi povjeruju ovakvim sadržajima.

Ovo nije jedini problem sa digitalnim tehnologijama kao što je generativna umjetna inteligencija. Postoji i pristranost algoritama, kada oni zbog nedovoljno dobrih podataka, ili nedostatnih podataka kojima su "hranjeni" i u toku „treniranja“ donose pristrasne odluke koje mogu ići na uštrb manjina, žena i drugih grupa koje su historijski bile diskriminirane. No, bolji podaci kojima se umjetna inteligencija hrani i svakako razvoj pozicija koje su specijalizirane za istraživanje i analizu algoritamske pristranosti, biće važni u budućnosti.

No, kada govorimo o izazovima i problemima ove tehnologije, nemoguće je ne reći ništa o njenim mogućnostima. Mediji prečesto nastupaju samo sa jedne od dvije krajnje tačke – senzacionalizmom da će umjetna inteligencija uništiti čovječanstvo. S druge strane, kompanije nastupaju sa drugom, također senzacionalističkom perspektivom – da će umjetna inteligencija poboljšati život, bez ikakve kritičke instance. Obećavaju „nove poslove“, a pri tome nikad ne preciziraju koji su to novi poslovi i čime bi se mogli zamijeniti poslovi koji su u riziku da nestanu.

Zato je potrebno govoriti ne o fiktivnim mogućnostima, nego o onima koje se dešavaju sada i ovdje. Recimo, Googleova umjetna inteligencija AlphaFold, za koju su 2024. Nobelovu nagradu iz hemije dobili upravo Google DeepMind inženjeri Demis Hassabis i John Jumper. Ovaj oblik umjetne inteligencije može predviđati više strukture proteina, odnosno oblik molekula proteina, što je prilično značajno u farmaceutici i biomedicini.

AI, trenutno, kroz rad servera troši ogromne količine vode i struje. Jedna konverzacija na ChatGPT iziskuje oko jedne polilitarske boce vode za hlađenje sistema, a procjenjuje se da bi do 2030. AI serveri mogli koristiti do četvrtine globalne energije, što je neodrživo.

Sve to ima utjecaja i na globalnu potrošnju energije, te emisije ugljičnog dioksida i tako i na klimatske promjene. No, postoje primjeri kada je tehnologija umjetne inteligencije efikasnija i troši manje energije nego konvencionalna. Recimo, Google AI je sredinom 2024. razvio model nazvan NeuralGCM koji pruža bolju predikciju klime i vremena nego drugi modeli zasnovani na mašinskom učenju i gotovo je jednako pouzdan kao predikcije koje pruža superkompjuter, ali sa boljom energetsom efikasnošću.

DeepMind je izašao s nekoliko verzija GraphCast-a, još jednog Googleovog modela za vremensku prognozu. U radu objavljenom u novembru 2024. u časopisu Science, predstavili su GraphCast, najsavremeniji AI model koji je sposoban napraviti srednje vremenske prognoze s neviđenom preciznošću. GraphCast predviđa vremenske uslove do 10 dana unaprijed tačnije i puno brže od industrijskog zlatnog standardnog sistema simulacije vremena – High Resolution Forecast (HRES), kojeg proizvodi Evropski centar za srednjoročne vremenske prognoze (ECMWF).

Ovo sve poziva na odgovornu upotrebu AI i digitalnih tehnologija, interneta, kao i na investiranje u smislene modele umjetne inteligencije – one koji će trošiti manje energije nego postojeći sistemi. Upotreba tehnologije da bi se neko zastrašio, ponizio, izazvao stid i kreirale prijetnje, što često vidimo kod nas ali i u svijetu, morala bi biti kažnjiva i regulisana. Biće potrebni diplomatski napor u kanalisanju ovog moćnog oruđa za dobre svrhe i u korist čovječanstva. Do tada, treba se raditi ono što je nužno – podučavati o dobrim i lošim stranama ove tehnologije, načinima na koji se ona može koristiti za manipulaciju i nanošenje patnje, ali i perspektivama.